

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ; พุทธราชาแห่งอยุธยา

เรือโท เหมันต สุนทร

กองประวัติศาสตร์และโบราณคดีทหาร

กองบัญชาการ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ

กรุงศรีอยุธยา ในยุคต้นนับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น พระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลักประจำชาติ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก แม้ว่าจะทรงนับถือพระพุทธศาสนาแต่ก็ทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่นอีกด้วย เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

โดยทั่วไปแล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัดวาอารามเป็นส่วนใหญ่ ในระยะแรกรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) นั้น อาณาจักรอยุธยาเริ่มก่อร่างสร้างราชอาณาจักรใหม่ๆ แต่กระนั้นก็ได้ละเลยด้านการพระศาสนา ได้ทรงโปรดให้สร้างวัดพุทไธสวรรย์ วัดป่าแก้ว ซึ่งในรัชกาลต่อๆ มาก็ได้

มีการสร้างวัดที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น วัดพระราม วัดมหาธาตุ และวัดราชบูรณะ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (รัชกาลที่ ๒ สมัยกรุงศรีอยุธยา) หลังเสด็จจากพระราชสงครามที่เชียงใหม่ได้ทรงแวะสักการะพระพุทธรูปที่เมืองพิษณุโลก ทรงเจริญพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าถึงกับทรงเปลื้องเครื่องต้นทำการสักการบูชาโปรดเกล้าฯ ให้สมโภชเป็นงานใหญ่ถึง ๗ วัน ในรัชกาล

สมเด็จพระอินทราชา (เจ้านครินทร์ รัชกาลที่ ๖ สมัยกรุงศรีอยุธยา) ได้ทรงโปรดให้มีการเล่นมหรสพฉลองพระมหาธาตุ (เจดีย์ปรางค์ประธาน) วัดมหาธาตุ กรุงศรีอยุธยา ที่สร้างเสร็จสมบูรณ์ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (ครองราชย์ครั้งที่ ๒) สมโภชนาน ๗ วัน ในรัชกาลนี้ก็มีพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยา ๒ รูป คือ

พระพรหมมุนี และพระโสมเถระ เดินทางไปลังกาเพื่ออุทิศจิตตกรรมวาจาเข้าเป็นลังกาวงศ์ นิกายสิงหล ได้ศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ที่ลังกาหลายปี เมื่อเดินทางกลับซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีพระลังกามาด้วย ๒ รูป ตามคำอาราธนา ชื่อ พระมหาวีกรมพาหุ และพระอุดมปัญญา เพื่อแยกย้ายปฏิบัติพระสงฆ์ และอุปสมบทกุลบุตร เผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์*

พระพุทธรูปในอาณาจักรอยุธยาเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปเป็นอย่างยิ่ง โดยทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามอย่างสมเด็จพระบรมพุทธเจ้าในอาณาจักรสุโขทัย ๒ พระองค์ ที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและนำคุณธรรมเหล่านี้มาปกครองบ้านเมือง คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) แต่ทว่าระบบคุณธรรมเพียงอย่างเดียวก็เป็นที่อ่อนแอแห่งความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัย การเข้าใจคุณธรรมและนำมาใช้ปฏิบัติควบคู่กันไปกับนโยบายทางการเมืองย่อมก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมบ้านปลาย^๓ ดังนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงทรงนำเอาคุณธรรมตามแบบอย่างแบบพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ผสมผสานกับการปกครองแบบเทวราชาที่กษัตริย์อยุธยาได้รับแบบอย่างมาจากวัฒนธรรมขอมไว้มาก^๔

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ทรงนับถือเลื่อมใสพระพุทธศาสนา และทรงดำเนินรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะ “ธรรมราชา” ด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง ทรงสร้างวัดวาอาราม หล่อพระพุทธรูปมากมาย โปรดให้จำลองรอยพระพุทธรูป ปลุกปั้นพระศรีมหาโพธิ์ และก่อสร้างบูรจุ

* พระยาประจักษ์จกรจักร, พงศาวดารโยนก, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๘), หน้า ๓๑๒ - ๓๑๓.

^๒ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและการปกครองไทยโบราณ, เอกสารประกอบการสอนคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔, หน้า ๕.

^๓ เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๑๖.

พระบรมสารีริกธาตุยังเมืองต่างๆ ทรงพระราชนิพนธ์ “เตภูมิกถา” หรือคัมภีร์ไตรภูมิ (ไตรภูมิพระร่วง) ซึ่งเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาสำหรับสั่งสอนประชาชน ให้ประพฤติธรรม ที่สำคัญพระองค์ทรงออกผนวชในระหว่างที่อยู่ในราชสมบัติด้วย พระราชกรณียกิจของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) เป็นไปในลักษณะกษัตริย์ธรรมราชา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงนำมาเป็นแบบอย่างหลายประการ ซึ่งพระองค์ได้ศึกษาเรื่องราวชนบทธรรมเนียมราชประเพณีของอาณาจักรสุโขทัย เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นไปพิษณุโลกตั้งแต่พระชนมายุ ๗ พรรษา ทำให้พระองค์มีโอกาสได้ศึกษาเรื่องราวความเป็นไปในอาณาจักรสุโขทัยตั้งแต่พระชนมายุยังน้อย

การใช้คุณธรรมแบบอย่างพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ในการปกครองบ้านเมือง ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงนำมาเป็นแบบอย่าง ประการแรก คือ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อนำเอาพระพุทธ-

ศาสนามาเป็นเครื่องมือในการปกครองอย่างอาณาจักรสุโขทัย ด้วยการหล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ ชาติ ในปี พ.ศ. ๒๐๐๑^๔ พระองค์ยังทรงพระราชดำริถึงการพึ่งเทศน์มหาชาติ ที่เรียกว่า “คาถาพัน” นั้น ถ้าฟังเข้าใจก็จะได้บุญเพิ่มขึ้นอีก นับเป็นวรรณคดีที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นพระราชประเพณี และประเพณีที่พุทธศาสนิกชนยึดถือมาตราบปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงขึ้นรับราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดาที่อาณาจักรอยุธยา ทางฝ่ายพระราชมารดายังประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลกจนสิ้นพระชนม์ และพระองค์ได้เสด็จขึ้นไปถวายพระเพลิงด้วย^๕ การเสด็จขึ้นไปเมืองพิษณุโลกคราวนั้นตรงกับปี พ.ศ. ๒๐๐๖ เข้าใจว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จขึ้นไปเพื่อประทับที่พิษณุโลกเป็นการถาวร และให้พระราชโอรส คือ พระบรมราชาดุแลกรุงศรีอยุธยา

^๔ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ ตอนต้น, (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๖.

^๕ ศรีศักร วัลลิโภดม, ที่มาของการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๐), หน้า ๒๔ - ๓๑.

การถวายพระราชวังหลวงเป็นพระอาราม ถือเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และพงศาวดารอยุธยาฉบับอื่นๆ (ยกเว้นฉบับหลวงประเสริฐฯ) กล่าวตรงกันว่า เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้ถวายพระราชวังหลวงสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ และได้ย้ายวังมาอยู่ริมน้ำ โดยได้ทรงสร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท^๖ และพระที่นั่ง

สรพรเพชญ์ปราสาท ซึ่งถือว่าวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นพระอารามที่อยู่ในพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า “เขตพุทธาวาส” เป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ใช้สำหรับประกอบพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และเป็นที่เสด็จออกบำเพ็ญพระราชกุศลโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังเป็นพระอารามที่ประดิษฐานพระสถูปบรรจุอัฐิพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศ์

ราชตระกูล ซึ่งประดิษฐานรายรอบอยู่ในพระอารามนี้ การถวายวังเป็นวัด สันนิษฐานว่าสภาพเดิมของพระราชวังหลวงคงคับแคบและสร้างด้วยเครื่องไม้^๗ อาจทรุดโทรม จึงได้ขยายออกไปทางริมแม่น้ำลพบุรี ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่กว้างขวาง อีกทั้งใกล้กับแม่น้ำเอื้ออำนวยความสะดวกกับการค้าขาย ในฐานะเมืองท่าของกรุงศรีอยุธยา และอำนวยความสะดวกในพระราชพิธีต่างๆ การกัลปนาที่ดินที่พระราชวังหลวงเป็นพระ

อารามครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายความเพิ่มเติมไว้ว่า “...ความจริงไม่ใช่เป็นการย้ายวังไปสร้างที่อื่น เป็นเพียงการขยายพระราชวังออกไป และกันเขตพระราชวังส่วนหนึ่งสร้างเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างเป็นวัดใหญ่อยู่ในกำแพงพระราชวัง น่าจะได้แบบแผนมาจากกรุงสุโขทัย และเพื่อสะดวกในการบำเพ็ญบุญกุศล และสร้างที่ประทับใหม่ให้กว้างขึ้นกว่าเดิม...”^๘ และได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลกที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช พระพุทธรูปสำคัญ ศูนย์กลางจิตใจของพุทธศาสนิกชนอาณาจักรฝ่ายเหนือ การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้

สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการบูรณะครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม เพราะหลังเสร็จสิ้นแล้วโปรดให้สมโภชพระอารามถึง ๑๕ วัน

นอกจากนี้ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้วยการสร้างพระอารามสำคัญ ทรงสร้างวัดจุฬามณีที่เมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. ๒๐๐๗^๙ เฉกเช่น พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ที่ได้ทรงสร้างวัดหลายแห่ง และ

^๖ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ, ๒๕๐๕).

^๗ ตรี อำมาตยกุล, ประวัติเมืองสำคัญ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๑๕).

^๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, คำอธิบายพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ, ๒๕๐๕).

^๙ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”, อ้างแล้ว, และ “อธิบายจารึกศิลาวัดจุฬามณี”, เรื่องเดิม, หน้า ๑๓๗ และ ๑๖๐.

พระพุทธรูปสำคัญหลายองค์เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๔^{๑๐} และเป็นการสืบพระศาสนาเช่นเดียวกับที่พ่อขุนรามคำแหง ได้ทรงกระทำการนิมนต์พระเถระจากนครศรีธรรมราช สร้างวัดอรัญญิกและการแสดงธรรมในวันพระที่สวนตาล ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๒^{๑๑} สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงดำเนินพระราชกรณียกิจด้านศาสนาตามแบบอย่างพระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยทั้งสองพระองค์ เพราะว่าพระองค์ทรงมีเชื้อสายของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วงทางฝ่ายพระราชมารดา (พระราชเทวีในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา)) จึงเป็นเหตุให้เจริญพระราชศรัทธาและดำเนินพระราชกรณียกิจตามแบบอย่างพระราชบุพการี อีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะพระองค์เตรียมการรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรอยุธยา ซึ่งขณะนั้นพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนาเชียงใหม่ กำลังดำเนินการแผ่ขยายอำนาจลงมาทางใต้ เกิดเป็นสงครามกับอาณาจักรอยุธยาหลายครั้ง และพระเจ้าติโลกราชยกทัพมาแย่งหัวเมืองฝ่ายเหนือของอาณาจักรอยุธยาอยู่เสมอ จนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องเสด็จขึ้นไปครองพิษณุโลกตลอดรัชกาล ดังพระราชประวัติข้างต้น

พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอย่างยิ่งในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในรัชกาลของพระองค์ได้นิมนต์พระสงฆ์จากลังกา ๒ รูป คือ พระจิตรพาหุ

และพระอุดมปัญญา ซึ่งมาพร้อมกับพระพรหมมุนี และพระโสมเถระ พระสงฆ์กรุงศรีอยุธยาที่ไปรับสืบทอดพระศาสนาที่ลี้ภัยลี้ภัยทางบกเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยา พระสงฆ์คณะนี้มีวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและได้ตั้ง

คณะสงฆ์สำนักวัดป่าแก้วขึ้น^{๑๒} เรียกว่า “คณะป่าแก้ว” คณะสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยาจึงเกิดพระสงฆ์ ๓ คณะ คือ คณะอรัญวาสี คณะป่าแก้ว ๒ คณะนี้เรียก “คณะฝ่ายขวา” และคณะคามวาสี เรียกว่า “คณะฝ่ายซ้าย” ซึ่งแต่เดิมแบบแผนการจัดคณะสงฆ์ในอาณาจักรอยุธยาคลายกับสุโขทัย โดยยึดถือพระพุทธศาสนาที่ลี้ภัยลี้ภัยส่วนทำเนียบสมณศักดิ์ในรัชกาลมีสมณศักดิ์ ๓ ระดับ คือ สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ และพระครู^{๑๓} โดยการสถาปนา และพระราชทานสมณศักดิ์จากพระมหากษัตริย์

^{๑๐} กรมศิลปากร, “ศิลาจารึกหลักที่ ๔, ๕, ๖ และ ๗,” ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑, (พิมพ์ครั้งที่ ๓), (พระนคร: พระจันทร์, ๒๕๐๐), หน้า ๕๙, ๗๐, ๗๔ และ ๘๑.

^{๑๑} กรมศิลปากร, “ศิลาจารึกหลักที่ ๑,” เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘ - ๙.

^{๑๒} รอง คยาภามานนท์, พลตรี ดำเนิน เลขาภูล, น.ส.วิลาสวงศ์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕).

^{๑๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖), หน้า ๑๒ - ๑๙.

การเสด็จออกผนวช ตามพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ระบุว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงผนวชที่วัดจุฬามณีในปี พ.ศ. ๒๐๐๘ (จ.ศ. ๘๒๗) ตรงตามจารึกวัดจุฬามณี ทรงผนวชได้ ๘ เดือน ตามอย่างพระมหากษัตริย์ที่ ๑ (ลิไท) ที่ทรงผนวชขณะครองราชสมบัติอยู่ในปี พ.ศ. ๑๙๐๔^{๙๔} นับเป็นพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยาพระองค์แรก ที่เสด็จออกผนวชระหว่างอยู่ในราชสมบัติ การที่เสด็จออกผนวชครั้งนี้ นอกจากจะสร้างความนิยมในหมู่ชาวสุโขทัยแล้วยังเป็นพระราชกุศโลบายที่จะทรงรับพระราชสงครามกับพระเจ้าติโลกราช แห่งอาณาจักรล้านนา เชียงใหม่เป็นการชั่วคราว เพราะพระเจ้าติโลกราชเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชา ทรงเลื่อมใสเจริญพระราศศรัทธาในพระพุทธศาสนา และเคยเสด็จออกผนวชในปี พ.ศ. ๑๙๙๐^{๙๕} เดิมนักประวัติศาสตร์ได้พยายามค้นหาวัดจุฬามณีในพระนครศรีอยุธยา ครั้นพบพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ จึงได้

ทราบว่ วัดจุฬามณีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จทรงผนวชอยู่ที่พิษณุโลก ซึ่งในระหว่างนั้นพระองค์เสด็จประทับที่พิษณุโลก ในลิลิตยวนพ่ายยังให้รายละเอียดเพิ่มขึ้นว่าพระองค์เสด็จออกผนวช เมื่อภายหลังที่ได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชมารดาที่เมืองพิษณุโลกเรียบร้อยแล้ว ตรงกับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ระบุไว้ว่า “...เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรฯ เสด็จขึ้นครองราชย์เมืองพิษณุโลก

พ.ศ. ๒๐๐๗ ทรงสร้างวัดจุฬามณี พ.ศ. ๒๐๐๘ เสด็จออกผนวช...”^{๙๖} การพิธีเสด็จออกผนวชครั้งนั้นถือเป็นเกียรติยศมาก เป็นพระราชพิธีใหญ่ปรากฏหลักฐานในจารึกวัดจุฬามณีว่า พระเจ้าล้านช้าง พระเจ้าติโลกราช แห่งอาณาจักรล้านนาเชียงใหม่ พระเจ้าหงสาวดีต่างเจริญพระราศศรัทธาแต่งเครื่องอัฐบริขารมาถวาย ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่พงศาวดารโยนก โดยพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้ระบุถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วยว่า พระเจ้าติโลกราชได้แต่งเครื่องอัฐบริขารมาถวายจริง การพระราชพิธีทรงผนวชครั้งนี้ ในลิลิต

ยวนพ่ายได้กล่าวว่า “พระองค์ได้ส่งพระราชโอรสองค์หนึ่งไปลังกา เพื่อไปนิมนต์พระสงฆ์จากลังกามาตั้งหัตถบาสด้วย” เป็นพระราชกุศโลบายที่จะแสดงให้เห็นชาวสุโขทัยและอาณาจักรใกล้เคียงเช่นล้านนา ได้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพระราชไมตรีใกล้ชิดกับศูนย์กลางพระพุทธศาสนาหลักที่ลังกาวงศ์^{๙๗} นอกจากนี้ยังทรงส่งราชทูตไปอาณาจักรล้านนาแห่งพระเจ้าติโลกราช เพื่อขออาราธนาพระสงฆ์จากล้านนา

มาตั้งหัตถบาสนในพิธีทรงผนวชในครั้งนี้ด้วย ดังความปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า “...สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า จึงใช้ราชทูตมายังสำนักพระเจ้าติโลกราช ขอพระสงฆ์ไปทำสังฆกรรม...”^{๙๘} และคราวเสด็จออกผนวชในครั้งนี้ มีเชื้อพระวงศ์ ข้าราชการไพร่ ข้าราชการเข้าไปบวชด้วยถึง ๒,๓๔๘ คน การที่พระองค์ไม่ทรงจัดการพระราชพิธีในการเสด็จออกผนวชที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่เป็นวัดใหญ่ และเป็นพระอารามสำคัญเป็นที่เคารพนับถือ

^{๙๔} ประเสริฐ ณ นคร, ผลงานการค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เดิม, (พระนคร : อักษรสมัย, ๒๕๑๔), หน้า ๗๐.

^{๙๕} พระยาประชาภิจักรจักร, อ้างแล้ว, หน้า ๓๒๗.

^{๙๖} “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๑.

^{๙๗} ขาญทิพย์ เกษตรศิริ, “พระพุทธศาสนากับการรวมทางการเมือง สมัยอยุธยาตอนต้น ๑๘๙๓ – ๒๐๑๓”, วารสารโบราณคดี ๔, (๔ เมษายน ๒๕๐๖), หน้า ๔๓๙.

^{๙๘} พระยาประชาภิจักรจักร, อ้างแล้ว, หน้า ๓๓๕.

ของชาวสุโขทัย โดยทรงสร้างวัดจุฬามณีเป็นสถานที่ประกอบพิธีราชพิธีด้วย ทรงพระราชดำริถึงความเป็นพระจักรพรรดิราชของพระองค์ โดยทรงสร้างพระจุฬามณีเจดีย์ไว้สำหรับเป็นสถานที่ประดิษฐานพระเกศาของพระองค์ ดังพระจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ประดิษฐานพระโมลีของเจ้าชายสิทธัตถะ และพระเขี้ยวแก้วของพระพุทธองค์ที่พระอินทร์ได้เชิญมาประดิษฐานไว้ ทรงเปรียบพระองค์ดุจดั่งพระเจ้าจักรพรรดิราชและหน่อพระพุทธเจ้า ด้วยทรงกระทำพระราชพิธีเสด็จออกผนวชของพระองค์ ดังเช่นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งตรงกับพระนามของพระองค์ว่า “บรมไตรโลกนาถ” แปลความว่า “ผู้เป็นที่หนึ่งในสามโลก” อันเป็นบุคลิกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง ทรงเปรียบพระองค์ไว้ในฐานะใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้าในฐานะที่พระองค์ทรงเป็น “หน่อพระพุทธเจ้า” ตามคัมภีร์ไตรภูมิที่พระราชนิพนธ์โดยพระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ (ลิไท) นั่นเอง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่าการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จทรงผนวชนั้น เห็นจะลือเลื่องพระเกียรติยศมาก ทำให้พระเจ้าแผ่นดินอาณาจักรอื่นต้องชวนชวายเป็นการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างพิเศษ ดังปรากฏในหนังสือรามัญสมณวงศ์ว่า “...ต่อมาเมื่อปีมะแม จุลศักราช ๙๓๗ (พ.ศ. ๒๐๑๘) พระเจ้ารามธิบดี (ปิฎกธ) กรุงหงสาวดี ส่งพระสงฆ์ออกไปอุปสมบทแปลงที่ลังกา มายังนิกลายลังกาใหม่

แล้วบังคับให้พระสงฆ์ในรามัญประเทศแปลงเป็นนิกายเดียวกันหมด ต่อมาอีก ๒ ปี คือ พ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่ ก็ทรงทำสังคายนาพระไตรปิฎกเนื่องมาจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชขึ้นก่อนทั้งนั้น...”^{๑๑} หากพิจารณาดูพระวินิจฉัยข้างต้น น่าจะมีความเป็นจริงตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสันนิษฐานไว้ เพราะกษัตริย์พม่าและล้านนาได้ชื่นชมเจริญพระราชศรัทธาในการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกผนวชทั้งสิ้น ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ตรงกับจารึกวัดจุฬามณี ดังที่กล่าวมาข้างต้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) พระราชสมภพที่อยุธยา เป็นพระนัดดาในสมเด็จพระอินทราชา แต่เติบโตและมีชีวิตในวัยเยาว์ที่พิษณุโลก และมีพระราชมารดาเชื้อสาย “ราชวงศ์พระร่วง” ดังนั้นพระองค์จึงมีเชื้อสายของฝ่ายอยุธยา (ราชวงศ์สุพรรณภูมิ) และราชวงศ์สุโขทัย พระนามของพระองค์มีความหมายถึง “พระพุทธเจ้า” เมื่อพระมหากษัตริย์

ราชที่ ๔ แห่งราชวงศ์สุโขทัยเสด็จสวรรคต สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อยังทรงดำรงตำแหน่ง “พระราเมศวร” พระชนมายุเพียง ๗ พรรษา ได้ถูกส่งขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยสมัยนั้น และเมื่อพระราชบิดาสวรรคต พระองค์ก็ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ของอยุธยาเมื่อพระชนมายุ ๑๗ พรรษา หลังการขึ้นครองราชย์แล้ว ก็เสด็จมาประทับที่อยุธยาในช่วงแรกของการครองราชย์

^{๑๑} พระมหาวชิราลงกรณ (เรื่อง เปรียบเทียบ) (ผู้แปล), รามัญสมณวงศ์, (นนทบุรี : ศรีปัญญาการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

อีกครั้งหนึ่งเสด็จมาประทับที่พิษณุโลก เชื่อว่าคงเป็นไปเพื่อการควบคุมดูแลหัวเมืองทางด้านเหนือ และคานอำนาจของอาณาจักรทางเหนือ คือ “อาณาจักรล้านนา” ซึ่งกำลังมีความเข้มแข็งและต้องการแผ่อำนาจลงมาทางใต้ ในยุคของ “พระเจ้าติโลกราช” กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน องค์ที่ ๘ ของอาณาจักรอยุธยา (ราชวงศ์สุพรรณภูมิ) พระองค์ทรงครองราชย์เป็นเวลานานที่สุดในบรรดากษัตริย์อยุธยา ทรงอยู่ในราชสมบัติยาวนาน ๔๐ ปี ยาวนานเป็นองค์ที่ ๓ ในประวัติศาสตร์ชาติไทย และทรงมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยในฐานะผู้รวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอยุธยากับการทรงปฏิรูปการปกครองของอยุธยาด้วยการตั้งระบบศักดินาและการจัดระบบขุนนางให้เป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายกลาโหม และฝ่ายมหาดไทย

พระนามต่างๆ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์
- สมเด็จพระนามถปิตรสิทธิสุนทรธรรมเดชาฯ ในกฎหมายลักษณะกบฏศึก
- สมเด็จพระรามาชิตี บรมไตรโลกนาถ มหามงกุฎเทพยมนุษย์ฯ ในกฎหมายเตียรบาล
- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนายก ดิลกผู้เป็นเจ้า ในกฎหมายศักดินา
- สมเด็จพระรามาชิตี ศรีบรมไตรโลกนาถ ในกฎหมายศักดินาหัวเมือง
- สมเด็จพระรามศวร พระนามก่อนขึ้นครองราชย์ ซึ่งกำลังครองเมืองพิษณุโลกอยู่ในฐานะพระมหาอุปราช

A plan of campaign should anticipate everything which the enemy can do, and contain within itself the means of thwarting him.

แผนการรบต้องรบคาดการณ์ทุกอย่างที่ฝ่ายข้าศึกจะกระทำ และกำหนดมาตรการทำลายมันไว้ในแผนรบด้วย ----- นโปเลียน โบนาปาร์ต